

TEMA MONOGRÀFIC

Tres assajos d'aplicació de les tècniques
Freinet a Mallorca per iniciativa del mestre
Teodor Terrés Lladó entre 1933 i 1937
*Three Trials of Freinet Techniques in Majorca
on the Initiative of the Teacher Teodor
Terrés Lladó between 1933 and 1937*

Miquel Jaume i Campaner

mjcamster@gmail.com

Associació Filosòfica de les Illes Balears (Espanya)

Data de recepció de l'original: febrer de 2016

Data d'acceptació: juliol de 2016

RESUM

El mestre Teodor Terrés Lladó va assajar l'aplicació de les tècniques Freinet en tres de les sis escoles públiques de Mallorca on va treballar. Va promoure la publicació de les revistes escolars *Trabajo infantil* a l'escola graduada d'Alaró (1933-34), *Despertar* a l'escola mixta de Can Pastilla (1934-1936) i *Renacer* a l'escola de nens de sa Casa Blanca (1937). L'anàlisi d'aquestes revistes i l'estudi dels documents inclosos en els expedients administratius i de depuració del mestre ens han permès obtenir una perspectiva àmplia i contextualitzada d'aquestes utilitzacions de la impremta a l'escola i del sentit de la pràctica de la pedagogia Freinet en aquestes tres experiències.

PARAULES CLAU: impremta escolar, revista escolar, correspondència escolar, mètode natural, tècnica Freinet.

ABSTRACT

The teacher, Teodor Terrés Lladó, assayed the application of Freinet techniques in three of the six Majorcan state schools where he worked. He promoted the publication of the school magazines *Trabajo infantil* at the Alaró grade school (1933-34), *Despertar* at the Can Pastilla mixed school (1934-1936) and *Renacer* at the Sa Casa Blanca children's school (1937). By analysing these magazines and the documents included in the administrative files and official investigations into the teacher, we have been able to garner a wide-ranging and contextualised perspective on the use of presses at schools and the sense of Freinet pedagogical practice in these three experiences.

KEY WORDS: school press, school magazine, school correspondence, natural method, Freinet technique.

RESUMEN

El maestro Teodoro Terrés Lladó realizó tres ensayos de aplicación de las técnicas Freinet en tres de las escuelas públicas de Mallorca donde estuvo destinado. Promovió la publicación de las revistas escolares *Trabajo infantil* en la escuela graduada de Alaró (1933-34), *Despertar* en la escuela mixta de Can Pastilla (1934-1936) y *Renacer* en la escuela de niños de Sa Casa Blanca (1937). El análisis de estos cuadernos y el estudio detallado de los expedientes administrativos y de depuración del maestro han permitido obtener una perspectiva amplia y contextualizada de estas utilizaciones de la imprenta en la escuela y del sentido de la práctica de la pedagogía Freinet en estas tres experiencias.

PALABRAS CLAVE: imprenta escolar, revista escolar, correspondencia escolar, método natural, técnicas Freinet.

I. INTRODUCCIÓ

L'interès per la trajectòria professional del mestre Teodor Terrés es basa principalment en la pràctica de la tècnica Freinet en tres de les sis escoles mallorquines on va exercir el magisteri. En el nostre llibre *Freinet a Mallorca* varem dedicar tres pàgines a donar compte succintament de les tres revistes que va promoure a Alaró

(*Trabajo infantil*), Can Pastilla (*Despertar*) i sa Casa Blanca (*Renacer*).¹ També José Luis Hernández Huerta es va referir breument al mestre Terrés i a aquestes revistes als seus dos llibres sobre Freinet a Espanya.² Més concises, vagues i inexactes són les referències que van donar Antoni J. Colom Cañellas i Catalina Vilanova Ripoll, que en alguna ocasió va escriure que Freinet va ser aplicat a Mallorca per primera vegada per aquest mestre «alacantí» de llinatge «Tarrés» que va assistir «als congressos Freinet».³

Sobre aquest darrer punt l'única pista que tenim és la que va donar Jordi Monés fa gairebé quaranta anys quan va escriure que «amb participació de mestres del Principat, del País Valencià, de les Illes i de l'Aragó, se celebrava a Osca un congrés Freinet per intercanviar experiències».⁴ Antoni J. Colom informa, sense revelar la font, que el mestre de les illes que va assistir al congrés celebrat a Osca el juliol de 1935 era «Teodoro Tarres», basant-se probablement en el fet que el seu nom i primer llinatge, ben escrit per cert, figura amb el número 44 a la llista general d'accionistes de la Cooperativa Española de la Técnica Freinet que es va publicar a *Colaboración*.⁵ Malauradament no disposem de cap llistat ni informació sobre els assistents al Congrés d'Osca i no hi ha rastre de la participació de Terrés en el I Congrés celebrat a Lleida el juliol de 1934 ni en els preparatius i programes del III Congrés que s'havia de celebrar a Manresa el juliol de 1936.⁶

Encara que no sigui segura la seva assistència a algun d'aquests congressos, el cert és que la connexió de Terrés amb la Cooperativa Española de la Técnica Freinet està ben documentada ja que va ser l'únic mestre de Mallorca que va

¹ JAUME, Miquel. *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma: Lleonard Muntaner editor, 2001, p. 132-135.

² HERNÁNDEZ, José Luis. *La influencia de Célestin Freinet en España durante la década de 1930. Maestros, escuelas y cuadernos escolares*. Globalia Ediciones Anthema, 2005; HERNÁNDEZ, José Luis. *Freinet en España. Escuela popular, historia y pedagogía*. Valladolid: Castilla Ediciones, 2012.

³ VILANOVA, Catalina. «El moviment de renovació educativa a Mallorca (1900-1936). Aportacions per a un model del seu estudi», *L'Arc*, núm. 5 (febrer 1998), p. 17-23; COLOM, Antoni J. «Precedentes i experiències Freinet en Mallorca», a: RUIZ, J. et al. (eds.). *La educación en España a examen (1898-1998)*, vol. I. Zaragoza: Ministerio de Educación y Cultura / Institución Fernando el Católico, 1999, p. 435-445; COLOM, Antoni J. «Freinet a Mallorca. Una revisió», *La renovació pedagògica. Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*. Girona: CGG Edicions, 2003, p. 155-167.

⁴ MONÉS, Jordi. *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona: Edicions de La Magrana, 1977, p. 248. Noteu l'errada en la data de la celebració del Congrés d'Osca que en aquest mateixa pàgina es diu que va ser l'any 1933.

⁵ «Lista general de accionistas», *Colaboración*, núm. 5 (juliol 1935), p. 36-37.

⁶ Agraïm aquestes informacions al Sr. Fernando Jiménez Mier y Terán, el millor coneixedor de la història de la Cooperativa Española de la Técnica Freinet.

publicar un article a *Colaboración*, el bolletí de la cooperativa, per descriure la seva experiència amb la impremta escolar.⁷ Basant-nos en aquesta descripció, en l'anàlisi de les 170 pàgines impreses que es conserven de les tres revistes esmentades més amunt i en la documentació inclosa en els expedients administratius de Teodor Terrés, podem oferir ara una perspectiva més àmplia i contextualitzada del perfil personal del mestre i dels seus tres assajos d'aplicació de la tècnica Freinet de la impremta a l'escola.⁸

2. FORMACIÓ INICIAL I PRIMERES PRÀCTIQUES DOCENTS A MÚRCIA I ALACANT

Teodor Terrés va néixer al domicili particular dels seus pares, al carrer de Sant Francesc, núm. 12, de Palma (Mallorca) el dia 17 d'agost de 1897. Era fill del professor Jaume Terrés Ginard i de Maria de la Concepció Lladó Perelló, que s'havien casat el dia 20 de juliol de 1896 a la catedral de Palma. Va fer els primers estudis al col·legi dels Clergues Regulars (Teatins) de Palma i, després, va emprendre la carrera de magisteri a l'Escola Normal de Múrcia, on el juny de 1912 va fer la revàlida per al títol de mestre elemental, i a l'Escola Normal Superior de Mestres d'Alacant, on el 27 d'octubre de 1914 obtingué el títol de mestre superior amb la qualificació d'excel·lent i premi extraordinari.

A les escoles de magisteri de Múrcia i d'Alacant va tenir com a professor el seu pare. Jaume Terrés Ginard (1870-1925) havia estat un estudiant brillant a l'Institut Balear, on va obtenir el títol de batxiller el 27 de juny de 1886 amb la qualificació global d'excel·lent i premi extraordinari en la secció de ciències. L'any 1891 va assolir el títol de Mestre Superior a l'Escola Normal de València

⁷ TERRÉS, Teodoro. «Los primeros ensayos de la técnica en la escuela de C'an Pastilla (Baleares)», *Colaboración*, núm. 11 (febrer de 1936), p. 113. La revista *Colaboración* era el bolletí de la Cooperativa Española de la Técnica Freinet. N'hi ha una edició facsímil amb un estudi introductori de Fernando Jiménez: *Freinet en España. La revista COLABORACIÓN*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1996.

⁸ La major part de la informació sobre la trajectòria professional del mestre i la seva tendència ideològica l'hem obtinguda de documents inclosos en els expedients que es conserven al Archivo General de la Administración (AGA) amb les signatures 31-08519 (33 documents), 32-06361-00007 (14 documents) i 32-12354-20 (89 documents). Manifestem la nostra gratitud a Antoni Aulí Ginard, un bon especialista en la depuració del magisteri a Mallorca, que ens ha facilitat còpia de molts d'aquests documents.

amb la qualificació d'excel·lent en la prova de revàlida.⁹ L'any 1900 va superar unes oposicions per a professor d'Escola Normal però no va obtenir plaça definitiva fins a 1907 en què va ser destinat a la de Lleida. Mentrestant va ocupar interinament les vacants que es produïen a les Normals de Lleida i les illes Balears. L'any 1908 va sol·licitar i va obtenir el trasllat a l'Escola Normal de Múrcia, on va exercir des del 10 de juliol d'aquell any fins a l'1 d'agost de 1912, en què es va traslladar a la d'Alacant com a professor titular de Física, Química, Història Natural i Agricultura. Va morir el desembre de 1925, als 55 anys d'edat, quan era director d'aquesta Normal.¹⁰

Un dels professors que més va influir en la formació inicial de Teodor Terrés va ser Aureliano Abenza Rodríguez, nascut a Masegoso (Albacete) el 16 de juny de 1872, que era el professor de Pedagogia de la Normal d'Alacant des d'abril de 1906.¹¹ El curs 1904-1905 havia estat pensionat pel Ministeri d'Instrucció Pública per estudiar l'organització pedagògica dels centres d'ensenyança primària de França, Suïssa i Alemanya.¹² La seva ideologia tenia un marcat caràcter conservador fins al punt que va defensar i aplaudir el govern de la Dictadura de Primo de Rivera en articles publicats en distints diaris de la província. Els seus escrits pedagògics, segons Carme Agulló i Juan M. Fernández Soria, «lucen un ropaje regeneracionista, aunque informado de optimismo, cualidad esta que lo lleva a ensalzar la modernidad y el entusiasmo pedagógico de Pestalozzi; ensalza la pedagogía del esfuerzo, el valor moral del trabajo y, compartiendo la educación moral al uso, encumbra la formación de buenos hábitos que faciliten la acción».¹³ Aureliano Abenza no va ser objecte

⁹ Gairebé tot el que diem de Jaume Terrés ho hem extret de LARROSA, Faustino; MALDONADO, Leonor. *Las Escuelas Normales de Alicante. Conservadurismo y renovación entre 1844 y 1931*. Alacant: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 2012, p. 118-119.

¹⁰ Vegeu la necrològica a *El Luchador: diario republicano*, núm. 4243 (11 de desembre de 1925), p. 3.

¹¹ *Gaceta de Madrid* (2 de maig de 1906). Abans havia estat professor de la Secció de Lletres de l'Escola Normal de Sòria, des del 16 de juliol de 1901 fins al 23 d'agost de 1902, i de l'Escola Normal de Jaén (1902-06). LARROSA, F.; MALDONADO, L. *Las Escuelas Normales de Alicante... op. cit.*, p. 119-121.

¹² Va fer un breu informe d'aquest viatge que es va publicar a la *Gaceta de Madrid* (3-8-1906) i una descripció més minuciosa a *Cómo enseña Alemania: primera parte, desglosada de la obra íntegra todavía en preparación*, Madrid: Lib. de los Sucesores de Hernando, 1910; i un informe més extens a *La Pedagogía y la Escuela en Francia Suiza y Alemania*. Barcelona: Carbonell y Esteva, 1915. D'aquesta darrera obra hi ha versió digital consultable a la Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcfx765>>.

¹³ AGULLÓ-DÍAZ, M. del Carmen; FERNÁNDEZ-SORIA, Juan Manuel. «La depuración franquista del profesorado de las Escuelas Normales de Alicante, Castellón y Valencia», *Revista de Educación*, núm. 364 (abril-juny de 2014), p. 210.

de depuració per part de les autoritats franquistes. Es va jubilar el 16 de juny de 1942 en complir els setanta anys.

Una vegada acabats els estudis de magisteri Teodor Terrés va continuar residint a Alacant, on va ser professor ajudant, sense retribució, del catedràtic Aureliano Abenza en la Secció de Pedagogia de l'Escola Normal des del 21 d'abril de 1920 fins al 30 de març de 1921. Després d'exercir com a mestre interí a les localitats murcianes d'El Mirador (San Javier)¹⁴ i Cañadas de San Pedro,¹⁵ va aconseguir per oposició la plaça de titular de l'escola de Singla (Caravaca, Múrcia).¹⁶ El dia 10 de setembre de 1923 es va traslladar a l'escola de Confrides (Alacant), on va treballar fins al dia 31 de desembre de 1927, data en què va prendre possessió de la plaça de mestre a l'escola de nins d'Alaró (Mallorca).¹⁷

Durant la Dictadura de Primo de Rivera, mentre estava a Confrides, va ser cap de sometents i, quan va arribar a Alaró, es va afiliar immediatament a la secció d'Unió Patriòtica d'aquesta localitat, partit al qual va pertànyer fins a la seva dissolució.

3. *TRABAJO INFANTIL A L'ESCOLA GRADUADA D'ALARÓ*

Durant els prop de set anys, des de desembre de 1927 fins al setembre de 1934, en què Teodor Terrés estigué a Alaró com a mestre i, des de 1931, també com a director de l'escola graduada, la seva actuació va ser molt controvertida. Just arribar al poble va imposar als alumnes, amb l'oposició frontal dels altres mestres, l'obligació d'assistir a missa col·lectivament a una mateixa hora tots els diumenges i festes de guardar. Cada any acompanyava, com si fos el seu catequista, els alumnes que feien la primera comunió i que ell havia preparat ensenyant-los la doctrina cristiana. Tot i que durant la República va suspendre aquestes pràctiques, Terrés va ser objecte de nombrosos atacs provinents de la Casa del

¹⁴ Des del 29 de març al 4 d'octubre de 1921.

¹⁵ Des del 4 d'octubre de 1921 al 22 de febrer de 1922.

¹⁶ Des del 3 de març de 1922 al 9 de setembre de 1923.

¹⁷ Les dades professionals estan extretes del full de serveis signat dia 20 de desembre de 1944, que es conserva a l'Arxiu Museu de l'Educació de les Illes Balears (Inca, Mallorca). Pel que fa a la història de l'escola, vegeu MARTORELL, Carme; ROSSELLÓ, Gabriel. «L'Escola Graduada d'Alaró: ahir i avui (1934-1992)», *Noves i parers*, [Alaró], núm. 7 (desembre 1992), p. 18-19; núm. 8 (gener 1993), p. 9-10.

Poble, on tenien la seu l'Agrupació Socialista i les societats obreres La Aurora i Unió Agrícola.¹⁸ Les escomeses irromperen fins i tot dins la mateixa aula, on una alumna de l'escola nocturna d'adults se va encarar amb el mestre perquè no havia volgut explicar què era l'escola única i laica. Especialment càustics són els dos articles que l'any 1933 «Un amante de la escuela» va publicar a *El Obrero Balear*, òrgan d'expressió dels socialistes de les Illes. En un d'ells escriu:

¡Es bochornosos! ¡Es vergonzosos! Más valdría que los niños ensanchasen su espíritu y desarrollaran su cuerpo por los campos, en vez de perder el tiempo en el estercolero monárquico disfrazado de escuela. [...] En cuanto al Señor Terrés, éste sí que necesita sacudir el polvo, es necesario darle una verdadera lección de civismo; éste no puede continuar un minuto más obstruyendo la enseñanza de nuestros hijos. Si la República le pagase lo mismo que ahora y le mandase a su casa o a paseo, ganaría el doble, porque los alumnos no se verían, vergonzosamente, burlados en sus deseos de salir de la ignorancia. El señor Terrés, no tiene conciencia de su misión, es un indeseable, como maestro, es un alma antiprogresista que quiere vivir a costa del pueblo, para luego burlarle, miserablemente, no cumpliendo con sus deberes. [...] D. Teodoro Terrés Lladó, es un cavernícola, reaccionario y amante —siendo maestro nacional— de la ignorancia; no sirve, por tanto, al Estado que le paga; obstructor del camino de la enseñanza a la niñez ¡Y éste es el director de 1ª enseñanza en Alaró! [...] Yo invito a las autoridades competentes, a que cojan la escoba y vayan barriendo esta clase de parásitos del Estado. No debemos tolerar que empleen el dinero para combatirnos y desprestigiarnos. O de lo contrario nos veremos obligados a formular una denuncia al Ministro de Instrucción Pública.¹⁹

Per la mateixa època en què sofria aquesta persecució ideològica, cap a la primavera de 1933, Terrés iniciava amb els seus alumnes el projecte de la revista *Trabajo infantil*, de la qual sortiren com a mínim onze números. Estava feta amb una multicopista seguint el model d'altres revistes escolars que es feien a les escoles de les illes Balears, com *Nuestra Escuela* a Alaior, *Vida rural* a sa

¹⁸ QUETGLAS, Damià. «Alaró, amb el martell i l'alena», *La República, poble a poble* (16), *La Plaça* (agost de 2004), p. 3.

¹⁹ UN AMANTE DE LA ESCUELA. «Con la escoba... y barriendo», *El Obrero Balear*, núm. 1638 (12 de maig de 1933), p. 1. El primer article, més suau, tot i que afirma que els mestres de l'escola, començant per Terrés, «no enseñan, no trabajan, no hacen nada», es va publicar amb el mateix títol a *El Obrero Balear*, núm. 1636 (1-5-1933), p. 3. Probablement l'autor dels articles era Gabriel Juan, segons es desprèn de la informació que es dona a Jaume, Alexandre. *La insurrección de Octubre*. Palma: Lleonard Muntaner editor, 2014, p. 185. Vegeu també MANRESA, Andreu. «Gabriel Juan, memoria con tinta negra», *El País* (8 de gener de 2006), p. 16.

Murtera (Manacor), *Nins a Pòrtol* (Marratxí) i *L'Escola a Consell*.²⁰ El mestre Terrés va contar la gènesi de *Trabajo infantil* en un article publicat tres anys després a *Colaboración*²¹ amb el mal record de no haver pogut aconseguir la cooperació dels altres mestres ni prou aportacions econòmiques del poble per comprar una impremta com la que tenia l'escola de Consell, un poble més petit que havia estat fins feia poc sufragani d'Alaró, on per col·lecta popular s'havien recollit diners abastament per aquesta finalitat.²²

No hem pogut veure cap exemplar de *Trabajo infantil* però sabem alguna cosa del contingut del núm. 11 corresponent al mes de maig de 1934 per les referències que se'n donen en una revista escolar d'Alaró editada el curs 1991-92.²³ Aquest número conté una crònica dels actes realitzats arran de la inauguració de l'edifici de l'Escola Graduada, de la qual se reproduïx un plànol fet per l'alumne Miquel Riera. Altres alumnes que van participar en la realització de la revista van ser Llorenç Borràs Homar, Antoni Fonollar Borràs, Jaume Ferrer i Joan Pou. *Trabajo infantil* va intercanviar alguns números al manco amb dues altres revistes freinetistes, una de Mallorca, *Consell* (abril de 1934), i una d'Extremadura, *Ideas y hechos* (març-abril 1934).²⁴

4. DESPERTAR A L'ESCOLA UNITÀRIA DE CAN PASTILLA (1934-1936)

El setembre de 1934 Teodor Terrés va passar, per trasllat voluntari, a l'escola unitària de Can Pastilla (Palma) de la qual va ser el mestre titular fins al maig de 1940. Durant aquests cinc anys i escaig d'estada en aquesta barriada de l'actual districte de la Platja de Palma, la seva vida fou més accidentada i turbulenta que a Alaró, ja que es va veure trencada per un destí forçat i provisional a les escoles

²⁰ JAUME, Miquel. «Els inicis de la recepció de Freinet a Mallorca», ZURRIAGA, F. (coord.). *Pàgines vives - quaderns Freinet: les revistes escolars de la Segona República*. Castelló: Fundació Càtedra Enric Soler i Godes, Universitat Jaume I, 2012, p. 108-110.

²¹ TERRÉS, Teodoro. «Los primeros ensayos de la técnica...», *op. cit.*, p. 113.

²² JAUME, Miquel. *Freinet a Mallorca... op. cit.*, p. 133.

²³ *Es Castell*, [Alaró], núm. 1 (1991-92). Vegeu també PONS, Margalida; GINER, Francisca; XAMENA, Maria. «CP Sant Bartomeu, Revista escolar "Es Castell"». Una publicació amb molta història...», *Cantabou* [Centre de Professorat d'Inca], núm. 18 (març 2006), p. 18.

²⁴ Sobre aquesta revista de Las Hurdes, que va intercanviar també amb les mallorquines *Consell* i *Aurora*, vegeu GARCÍA MADRID, Antonio. *Freinet en las Hurdes durante la Segunda República*. Mérida: Editora Regional de Extremadura, 2008.

de sa Casa Blanca (1936-37) i d'Esporles (1937-38) i per la reclusió en presidi durant setze mesos, entre el 30 d'agost de 1938 fins al 30 de desembre de 1939.²⁵

De seguida que va arribar a Can Pastilla va engrescar els seus alumnes per fer una revista semblant a la que havia promogut a Alaró. Triaren la capçalera *Despertar* i imprimiren els sis o set primers números amb un aparell multicopista. Teodor Terrés no estava satisfet, però, amb aquest sistema rudimentari d'impressió i volia per a la seva escola una impremta Freinet com la que havia vist funcionar a l'escola de Consell, el mestre de la qual, Miquel Deyà, li havia proporcionat l'adreça de la Cooperativa Española de la Técnica Freinet on es podia comprar.²⁶ Amb aquesta intenció va demanar una subvenció a l'Ajuntament de Palma i va fer que els alumnes escrivissin una carta a la Comissió de Cultura amb la mateixa petició. Pocs dies després, van rebre una resposta favorable que els va permetre comprar la impremta a l'esmentada Cooperativa amb un cost total de 221,80 pts. desglossat en els següents conceptes:²⁷

- 1 prensa de hierro 65 pts.
- 20 componedores 20 pts.
- 1 póliza de letras 68,40 pts.
- 1 caja pequeña alta y baja 11,75 pts.
- 1 rodillo para entintar 18 pts.
- 1 tubo tinta negra de 250 g. 4,15 pts.
- Embalaje y portes alrededor de 4,50 pts.
- Una acción de la Cooperativa 25 pts.
- Suscripción anual al Boletín 5 pts.

De *Despertar*, amb el subtítol *Periódico escolar*, van sortir 18 números dels quals hem consultat els corresponents als mesos de juliol (núm. 8), octubre (núm. 9), novembre (núm. 10) i desembre (núm. 11) de 1935, i els dels mesos de març (núm. doble 13-14), abril (núm. 15), maig (núm. 16) i juliol (núm. doble 17-18) de 1936.²⁸ Tots aquests vuit números porten la capçalera *Desper-*

²⁵ Al full de serveis signat dia 27 de gener de 1941 s'inclou la següent observació: «Con fecha 30 de agosto se dictó auto de procesamiento y prisión incondicional de D. Teodoro Terrés Lladó, por el Juez Militar D. Juan Florit [...] Por Decreto del Excmo. Sr. Capitán Gral. de Baleares de fecha 16 mayo 1940 se sobreesee la causa del Sr. Terrés y se le nombra para la Escuela Graduada de La Puebla». Durant aquest temps el mestre cobrava un terç del seu sou.

²⁶ Al quadern *Consell*, núm. 3 (març 1934), es pot llegir: «Acompañados de su maestro Sr. Terrés estuvieron a visitar la Escuela viendo funcionar la imprenta los niños de la Escuela Nacional de Alaró».

²⁷ *Despertar*, núm. 11 (1-12-1935).

²⁸ Localitzats a l'Arxiu Miquel Deyà (Mallorca) en bon estat de conservació.

tar amb un bell dibuix de Francesc Rosselló Gil, un mestre que aleshores promovia la revista freinetista *Levante* a l'Escola Graduada de Llevant (Palma).²⁹ A les portades figura el peu: «Imprenta de la Escuela Nacional Mixta de Can Pastilla. Maestro: Teodoro Terrés Lladó». En total constitueixen 123 pàgines impreses que contenen 84 textos i 36 il·lustracions.

Més d'un 20% de les pàgines consultades de *Despertar* duen la signatura del mestre i segurament són també de la seva autoria prop d'un altre 20%, és a dir, les dedicades a «pasatiempos» i els textos que contenen notícies diverses sobre la vida escolar. Si a aquestes dades hi sumem un 10% de pàgines escrites per altres mestres, inspectors o alumnes d'altres centres, resulta que només la meitat dels textos de la revista van ser escrits per alumnes de l'escola de Can Pastilla i, d'aquesta meitat, més d'una tercera part estan signats per les filles del mestre, María de la C. (9 textos) i Aurelia Terrés Ayela (5 textos). La resta d'alumnes que participaren en la producció de la revista varen ser Juan Salom Dols (4 textos), Miguel Crespí Llull (4 textos), Andrés Pericás Moragues (3 textos), Bartolomé Llabrés Parets (3 textos), Miguel Llull Femenía (3 textos), Francisca Monserrat Salvá (2 textos), María Monserrat Salvá (2 textos), Gabriel Cunill Costa (1 text), Margarita Jaume Oliver (1 text), Margarita Mezquida Camps (1 text), María Contestí Daviu (1 text) i Antonia Serra Rigo (1 text). De cap d'ells es diu l'edat que tenien.

Aproximadament una quarta part dels articles van acompanyats de dibuixos, sempre a un sol color i sense signar. Del total de 36 dibuixos, els 17 que figuren en els números anteriors al primer de març de 1936 varen ser reproduïts hectogràficament i a partir d'aquesta data, és a dir, del número doble 13-14, es va emprar sempre el gravat amb linòleum.

Els textos, escrits tots en castellà, són de tipologia molts diversa. Dominen els descriptius d'animals (el cavall, el gat, la gallina, la vaca, la tortuga, la papallona, els coloms, els peixos, els animals mamífers en general) i de mitjans de transport (el tren, el tramvia, la bicicleta, els camions, el vaixell, l'automòbil). En altres textos es descriuen elements naturals (la sal, un pi, un riu) o artificials (un far, una casa, un gerro, una pala, unes sabates). La majoria semblen exercicis escolars impersonals en què s'exposen en frases breus les principals

²⁹ Sobre aquest mestre vegeu CÀNAVES, Maria; SERRA SOLER, Joana; SERRA TUGORES, M. Antònia. *Francesc Rosselló i Gil i Margarida Bordoy i Sansó (La seva tasca docent)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1997; COLOM, Antoni J. «L'aportació renovadora de D. Francesc Rosselló i Gil, com a mestre de la Graduada de Llevant», a: COMAS, Francesca. *L'Escola Graduada de Palma. Cent anys aprenent (1912-2012)*. Palma: Lleonard Muntaner, 2012, p. 131-141.

característiques dels elements descrits. Estan molt lluny de tenir la frescor dels textos lliures que propugnava Freinet i només excepcionalment en alguns d'ells hi ha una guspira de vida.

Més interessants són les onze narracions contingudes a les pàgines de *Despertar*. Només cinc són d'alumnes de l'escola. Les altres són del mestre mateix (tres), d'un estudiant de batxillerat anomenat Antonio Amorós Borràs (dues) i d'una alumna madrilenya, Clara Yubero, de l'escola dirigida per la mestra Luisa García Rodríguez. Gairebé totes tenen un caràcter moralitzant que intenten fomentar l'obediència,³⁰ la sinceritat,³¹ el respecte als aucells,³² el sacrifici fins a l'heroisme,³³ o evitar l'avarícia³⁴ i la distracció.³⁵ Hi ha una extensa narració de Teodor Terrés que crida poderosament l'atenció pel paral·lelisme de la situació del protagonista, un mestre jove amb aficions literàries acusat de conspirar contra la República, i les circumstàncies que ell mateix va viure a Alaró.³⁶ És molt difícil esbrinar fins a quin punt hi ha elements autobiogràfics en aquesta narració. Certament en el cas de Terrés no hi va haver un final feliç com el que va tenir el personatge fictici, però és versemblant, en canvi, que els freqüents desplaçaments a Palma per assistir a la tertúlia del Grupo Literario Azul, del qual Terrés era un membre molt actiu, donessin motiu als malentesos que havien provocat les acusacions de conspiració contra la República.³⁷

³⁰ MONSERRAT SALVÀ, Francisca. «El niño desobediente», *Despertar*, núm. 9 (1 d'octubre de 1935); Terrés Ayela, María de la C. «El niño extraviado», *Despertar*, núm. 11 (1 de desembre 1935).

³¹ TERRÉS AYELA, María de la C. «No hemos de avergonzarnos de confesar nuestras faltas», *Despertar*, núm. 16 (1 de maig de 1936).

³² TERRÉS, Teodoro. «El pájaro enjaulado», *Despertar*, núm. 9 (1 d'octubre de 1935); AMORÓS BORRÁS, Antonio. «El amigo de los pájaros», *Despertar*, núm. 8 (1 de juliol de 1935).

³³ TERRÉS, Teodoro. «Heroísmo», *Despertar*, núm. 8 (1 de juliol de 1935).

³⁴ JAUME OLIVER, Margarita. «La gallina de los huevos de oro», *Despertar*, núm. 17 (1 de juliol de 1936).

³⁵ LLABRÉS PARETS, Bartolomé. «El niño distraído», *Despertar*, núm. 13 (1 de març de 1936).

³⁶ TERRÉS, Teodoro. «Conspirador...?», *Despertar*, núm. 15 (1 d'abril de 1936).

³⁷ El Grupo Literario Azul es va constituir formalment el dia 20 de gener de 1935 a l'Ateneu de Palma. Va editar un butlletí de periodicitat mensual del qual sortiren set números des del març fins al juliol de 1936; n'era director Teodor Terrés. Sembla imprès amb una impremta Freinet i no es pot descartar que es compongués amb el mateix aparell amb què s'imprimia *Despertar*. En aquest butlletí Terrés va publicar quatre poemes que van merèixer l'elogi d'un comentarista de *La Voz de Sóller* (núm. 650, 13 de juny de 1936, p. 1), setmanari en què, entre 1935 i 1937, va publicar una dotzena més de poemes, en la majoria dels quals «las mujeres son el elemento preferido». Volem agrair al Sr. Josep A. Morell González que ens hagi facilitat la consulta d'aquest setmanari solleric que conserva en el seu arxiu particular. Sobre el *Boletín del Grupo Literario Azul* vegeu l'entrada anònima a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, volum II, p. 180, on el llinatge de Terrés se transforma en «Torres».

Els quatre poemes impresos a *Despertar* són tots del mestre. Un d'ells és un autèntic himne a l'escola que recorre a les metàfores més tòpiques de les cançons escolars,³⁸ cosa que també passa en un altre poema seu dedicat a les virtuts dels llibres.³⁹ Les altres dues poesies estan dedicades a cantar la innocència infantil. També són del mestre, encara que van sense signar, les consignes que adverteixen als joves lectors sobre el perill de certs vicis o aconsellen una conducta prudent i assenyada.

Huye, niño, de los juegos de azar. No te dejes arrastrar jamás por ese vicio que tan funesto suele ser para todas las personas que se dejan dominar por él (núm. 9).

Niño: durante toda tu vida procura siempre prometer poco y cumplir mucho (núm. 9).

Si quieres ser respetado has de empezar por respetar tú a los demás (núm. 9)

Sé prudente, niño, en todas tus empresas. Considera que es antes de empezar una obra que se ha de recapacitar concienzudamente hacerla o no hacerla (núm. 9).

Niño: habla poco y bien. Piensa que quien mucho habla mucho yerra (núm. 11).

Niño, futuro ciudadano, aprende a vivir libre de la tutela de nadie a fin de que cuando seas hombre puedas cumplir libremente todas tus obligaciones ciudadanas (núm. 13-14).

Murmurar es un vicio muy feo, Las personas que murmuran merecerían que les cortasen la lengua (núm. 16).

Abans de les dues pàgines finals de cada número, dedicades indefectiblement a passatemps lingüístics, hi ha una secció de notícies que per a l'historiador de l'educació són una font valuosa d'informacions. Pel que fa a l'escola mateixa de Can Pastilla hi ha les següents notícies:

1-7-1935: El distinguido Sr. Presidente de la Diputación provincial de Palma, D. Francisco Juliá Perelló, ha tenido la atención de enviarnos un donativo de 15 pesetas para los gastos que ocasiona la confección y tirada de nuestro periódico.

1-7-1935: Del Patronato de Misiones Pedagógicas hemos recibido una Biblioteca escolar compuesta de unos cien volúmenes.

1-10-1935: Salutació a l'alumnat de Can Pastilla per part de Fernando Leal Crespo, «inspector de primera enseñanza de la segunda zona de la provincia de

³⁸ TERRÉS, Teodoro. «Monólogo de un niño», *Despertar*, núm. 17 (1 de juliol de 1936). Sobre aquestes metàfores vegeu JAUME, Miquel. «La imatge de l'escola a les cançons infantils expressada amb nou metàfores», a: COMAS, Francesca; GÓNZALEZ, Sara; MOTILLA, Xavier; SUREDA, Bernat (eds.). *Imatges de l'escola, imatge de l'educació*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2014, p. 39-52.

³⁹ TERRÉS, Teodoro. «Mi mejor amigo», *Despertar*, núm. 16 (1 de maig de 1936).

Baleares», que acaba dient: «El valor, el único valor de vuestro periodiquito es el de esté escrito por vosotros».

1-10-1935: Hemos iniciado la confección de las ilustraciones de nuestro periódico sobre linóleum. Tal vez en nuestro próximo número ya aparezcan algunas.

1-11-1935: El médico escolar D. Bernardo Obrador visitó esta Escuela el día 21 del pasado mes de octubre, procediendo a reconocer, pesar, tallar, & uno a uno todos los escolares.

1-11-1935: Previo el oportuno sorteo ha sido propuesto el niño Miguel Crespí Llull para que le sea concedida la libreta ofrecida para esta Escuela por la Caja de ahorros con motivo de la Fiesta del Ahorro.

1-12-1935: Salutació de Josep Roca García, mestre nacional d'Altafulla (Tarragona), als alumnes de Can Pastilla. Acaba dient: «¡Queridos niños de Can Pastilla: amad la paz y odiad la guerra!».

1-12-1935: Don Francisco Juliá Perelló, dignísimo Presidente de la Diputación Provincial de Baleares, ha tenido la atención de enviarnos un donativo de diez pesetas para nuestra publicación.

1-12-1935: A causa de estarse procediendo a reparar los cielos rasos del salón de clases, que amenazaban desplomarse, hemos interrumpido por unos días las tareas escolares, y seguramente no podremos reanudarlas hasta la próxima semana.

1-12-1935: La Junta Directiva del Club Marítimo S. Antonio de la Playa, cuyo domicilio social radica en Can Pastilla, ha designado a nuestro Maestro para formar parte de la misma desempeñando el cargo de Tesorero.

1-3-1936: Una avería en el rodillo de entintar nos impidió confeccionar el número de nuestro periódico correspondiente al mes de febrero.

1-3-1936: Nuestra tirada actual alcanza la cifra de ciento veinte y cinco ejemplares.

1-3-1936: Pretendemos reunir fondos para atender debidamente a los gastos de nuestra biblioteca escolar y muy especialmente para poder reponer los libros que se vayan deteriorando.

1-4-1936: Nosotros, desde nuestra modesta escuela, templo forjador de nuestras almas, elevamos nuestra humilde voz hasta dichos señores [Marcelino Domingo, Ministro y D. José Coll Mas, Director General de 1º Enseñanza] para pedirles

tan sólo una cosa: la concesión de franquicia postal para nuestro periódico escolar y para todo intercambio escolar.

1-4-1936: Aceptaremos el cambio de sellos usados de correos, tanto nacionales como extranjeros, para nuestra colección.

1-5-1936: El día 23 del pasado mes de abril, día de la fiesta del libro, conmemoramos solemnemente dicha fiesta. Nuestro Maestro nos explicó el valor que tiene el libro como medio de educación e instrucción. Leímos también algunas poesías muy bonitas.

1-5-1936: D. Miguel Salvà, Maestro Nacional de Secar de la Real, nos ha enviado una peseta.

1-5-1936: D. Sebastián Roig, corresponsal de prensa de Porreras, nos ha remitido varias revistas ilustradas.

1-7-1936: El próximo curso despertar aparecerá bimensualmente o sea cada dos meses. [...] Dos razones poderosísimas nos han movido a adoptar tal resolución: es una la parte económica y es la otra el ímprobo trabajo que supone la preparación de trabajos y dibujos para la inserción en cada número.

1-7-1936: El médico inspector escolar Don Bernardo Obrador visitó nuestra escuela el día 2 del pasado mes de junio. Procedió a tallar, pesar, medir y reconocer, uno a uno, a todos los escolares, hallándolos en estado normal de salud y crecimiento.

1-7-1936: La asistencia a clase de los escolares va siendo ya muy irregular, porque son muchos los padres que en esta época del año utilizan a sus hijos para que les ayuden en las faenas agrícolas. Días hay en que no se reúnen diez alumnos.

En aquesta secció de notícies, o a vegades fora d'ella, hi ha la relació de les setanta-tres revistes, no totes freinetistes, que van fer intercanvis amb *Despertar*. És una de les llistes més completes que es conserven d'aquesta època i que pel seu gran interès presentem per ordre alfabètic:

ACTIVIDAD (Alberic, València)

ALBADA (Os de Balaguer, Lleida)

ALBORADA (Montijo, Badajoz)

AMANECER (Tudela, Navarra)

ANHELS (Monjos, Barcelona)

AURORA (Establiments, Illes Balears)

AVANT (Vilafranca del Penedès, Barcelona)

BAIXERAS (Barcelona, Barcelona)
BATEC (Vilafranca del Penedès, Barcelona)
CAMARADAS (Careñes, Villaverde, Astúries)
CASTALIA (Castelló de la Plana, Castelló)
CONSELL (Consell, Illes Balears)
CORAZÓN (Almansa, Albacete)
CORBINS (Corbins, Lleida)
CUADERNOS ESCOLARES (Setaigües, València)
CUADERNOS ESCOLARES DE TRABAJO (Monfort, Alacant)
CULTURA (Liceu Cultural de Barcelona, Barcelona)
CULTURA (La Pobla de Cérvoles, Lleida)
EL CAROL (Vallbona d'Anoia, Barcelona)
EL CLARÍN (Ontaneda, Santander)
EL CORNETÍN (Cuevas Bajas, Almeria)
EL ECO INFANTIL (Hortichuela, Pacheco, Múrcia)
EL ESCOLAR (San Sebastián, Guipúscoa)
EL ESCOLAR (Villaruio, Conca)
EL ESCOLAR (Chillarón, Conca)
EL ESTUDIANTE (Chillarón, Conca)
EL FORJADOR (Tordillos, Salamanca)
EL INFANTIL (Cereceda, Allande, Astúries)
EL INFANTIL (Horcajo de Santiago, Conca)
EL MINYÓ (Orfelinato Ribas, Barcelona)
EL PEQUEÑO ESCOLAR (Ribadeo, Lugo)
ENDAVANT (Plana Rodona, Olérdola, Barcelona)
ENTRE NOUS (Collonges sous Salève, Alta Savoia, França)
ESCOLAR ALMAZORENSE (Almassora, Castelló)
FARO ESCOLAR (La Creu Coberta, València)
FLOREAL (Montijo, Badajoz)
GAVINA (Vinaròs, Castelló)
GÉRMENES (Calamonte, Badajoz)

GESTOS (Bañuelos de Bureba, Burgos)
INFANCIA (Alvires, Lleó)
INQUIETUD (Menàrguens, Lleida)
INQUIETUDES (Calvià, Illes Balears)
L'ALEGRIA D'OLÓ (Oló, Barcelona)
L'ESCOLAR (Maçanet de Cabrenys, Girona)
LA VOZ INFANTIL DE PATERNA (Paterna, València)
LES PETITS CEVENOLS (Mercuer, Ardèche, França)
LES PETITS GLANEURS (Marcey, Manche, França)
LEVANTE (Palma, Illes Balears)
LLUM (Sant Pere Molanta, Olerdola, Barcelona)
MI ESCUELA (La Solana, Peñas de San Pedro, Albacete)
MI ESCUELA (Bunyol, València)
MI PERIÓDICO (Fuengirola, Màlaga)
NUESTRA ESCUELA (Esparragal, Còrdova)
NUESTRA ESCUELA (Alaior, Illes Balears)
PEDAGÓGICAS (Calatayud, Saragossa)
PÉREZ GALDÓS (Madrid, Madrid)
PROGRESO (València, València)
RAMELL (Igualada, Barcelona)
RAMÓN Y CAJAL (San Esteban de Gormaz, Sòria)
REVISTA ESCOLAR (Sant Mateu, Castelló)
RINCONETE (Iniesta, Conca)
SEMBREM (Gaserans, Girona)
SEMENTERA (Plasència, Càceres)
SERENOR (Sant Feliu Sasserra, Barcelona)
SIMIENTE (Gibiley, Huércal-Overa, Almeria)
TRAVAIL (St. Gerand de Vaux, Allier, França)
VIDA D'INFANTS (Sallent, Barcelona)
VIDA ESCOLAR (Palmar, Múrcia)
VIDA ESCOLAR (Sant Vicenç de Castellet, Barcelona)

VIDA ESCOLAR (Cabrejas del Pinar, Sòria)

VIDA INFANTIL (Xixona, Alacant)

VIDA INFANTIL (Llançà, Girona)

VOLUNTAD (Valencia de Alcántara, Càceres)

La revista *Despertar* va tenir grans dificultats per a la seva subsistència ja que només comptava, si exceptuem algun petit donatiu, amb el suport econòmic del mestre que sufragava les despeses de manteniment.⁴⁰ Davant aquest inconvenient i el plus de dificultat que significava el «ímprobo trabajo que supone la preparación de trabajos y dibujos para la inserción en cada número», el juliol de 1936 s'anunciava que en el proper curs la revista seria de periodicitat bimestral. Ben poc es podia sospitar aleshores que només tornaria a aparèixer com a prova criminal en un expedient de depuració en contra del mestre acusat d'haver orientat la seva acció educativa «en sentido disolvente». Concretament, se l'acusava d'haver manifestat «sus entusiasmos por el Frente Popular [...] también en el nº 13 del periódico “Despertar”, publicado por los niños de su Escuela». A l'exemplar censurat pel la Comissió Depuradora, i que es conserva dins l'expedient de depuració, hi ha subratllades a llapis les expressions que es consideraven «entusiastes» en aquest article editorial que reproduïm respectant el subratllat del censor:

El triunfo clamoroso logrado por el Frente Popular en las elecciones verificadas en toda la nación el pasado día 16 de febrero ha traído como consecuencia la reposición inmediata de los Ayuntamientos elegidos el día 12 de abril de 1931.

Nosotros, respetuosos siempre con las Autoridades, enviamos, desde estas columnas, un cariñoso saludo al Ayuntamiento popular repuesto en Palma, y en particular a su dignísimo Sr. alcalde D. Emilio Darder y al integérrimo Sr. Presidente de la Comisión de Cutura D. Eduardo Gómez Ibáñez.

El Maestro y los niños y niñas de la Escuela Nacional Mixta de C'an Pastilla.

Terrés es va defensar dient que aquestes paraules de salutació «no entrañan compromiso ni simpatía alguna hacia las Autoridades —no personas— a quienes iban dirigidas, pues como persona educada hubiera hecho lo mismo con cualesquiera otras». De fet, quan va rebre l'ofici amb els càrrecs que se li

⁴⁰ *Despertar*, núm. 9 (1 d'octubre de 1935). Vegeu també el que es diu a JAUME, Miquel. *Freinet a Mallorca... op. cit.*, p. 135; HERNÁNDEZ HUERTA, José Luis. *Freinet en España... op. cit.* p. 102.

imputaven, feia un any que havia escrit a l'editorial de presentació de la revista *Renacer* una salutació igualment «entusiasta» a les autoritats franquistes.

5. *RENACER* A SA CASA BLANCA (1936-1937)

Abans de començar el curs 1936-1937 Teodor Terrés, com tots els mestres que van mantenir el seu lloc de treball, va passar el filtre d'un tribunal depurador que el va declarar apte per exercir el magisteri dins el nou règim. Per necessitats de servei va ser destinat a l'escola de nins de sa Casa Blanca, un petit llogaret de Palma amb una població dispersa que no arribava als 500 habitants.⁴¹

En totes les escoles de Mallorca el curs escolar es va inaugurar el diumenge dia 4 d'octubre, un mes més tard del que era habitual, amb un acte solemne d'exaltació de la bandera nacional bicolor i de reposició del crucifix dins les aules.⁴² Amb aquests actes simbòlics començava també un canvi dràstic de l'ensenyament que el nou règim va dissenyar per desactivar els ideals pedagògics republicans i per imposar una educació centrada en els valors del nacionalcatolicisme.⁴³

Renacer es va imprimir amb una impremta Freinet, probablement la mateixa que Terrés havia emprat a l'escola de Can Pastilla.⁴⁴ No fou una revista clandestina, ni molt manco, com es podria suposar sabent que el mestre que l'impulsava havia estat sindicat a la Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza i que havia format part de la junta directiva d'una secció local

⁴¹ POCOVÍ PASTOR, FRANCESCA. «Casa Blanca, sa», *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 3, p. 188-189; ROSSELLÓ GIL, FRANCISCO. «El caserío palmesano de Casa Blanca», *El Magisterio Balear* (29 de juliol de 1929), p. 237-238. El mestre Rosselló Gil va estar destinat a l'escola d'aquest llogaret entre 1928 i 1933.

⁴² El ritual d'aquests actes estava minuciosament establert al decret del Govern Civil de dia 8 de setembre de 1936.

⁴³ FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Educación y cultura en la Guerra Civil (España 1936-39)*. València: Nau Llibres, 1984; NAVARRRO SANDALINAS, Ramón. *La enseñanza primaria durante el franquismo (1936-1975)*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, 1990; SUREDA GARCÍA, Bernat. «L'educació a Mallorca a l'època de la Guerra Civil: els canvis a la cultura escolar», *Educació i Història. Revista d'història de l'educació*, núm. 12 (juliol-desembre 2008), p. 65-90.

⁴⁴ Només hem localitzat tres números, els corresponents als mesos de gener, febrer i març de 1937, que es conserven a la Biblioteca Lluís Alemany (Palma) a la direcció de la qual agraïm les facilitats per consultar-la.

d'Esquerra Republicana Balear. Ben al contrari, la revista no només va ser tolerada per les noves autoritats sinó que va tenir el beneplàcit dels franquistes que aleshores detectaven el poder. En el número de febrer hi ha una salutació afectuosa de l'alcalde de Palma, Mateu Zaforteza Musoles, que conta una història de guerra per acabar amb la moralitat nacionalista: «Mis queridos niños: hemos de pensar y hacernos a la idea de que nuestros relojes no han de marcar más una sola hora, la de amar y servir a España, que es nuestra Madre queridísima y para amarla de veras es preciso que estudiéis muchos y seáis buenos, para trabajar por ella y que sea grande. España, como buena y amantísima madre, nos lo premiará».⁴⁵

El mes següent va ser l'inspector falangista Pere Crespí Cànaves, mestre que abans havia estat destinat a l'escola de sa Casa Blanca, el que va accedir a escriure unes paraules de salutació per a la revista que, de fet, van ser una proclama per treballar «por Dios y por España».⁴⁶

El primer número de *Renacer* va aparèixer el gener de 1937 amb un editorial de presentació en què es declaraven les intencions de la publicació: «Sin alardes ni ostentación de ninguna clase, procurará reflejar en sus páginas una parte de la labor que se desarrolla en nuestra escuela. Insertará también cuentos y artículos apropiados para los niños. Nuestra pretensión no es otra que contribuir, en la medida que permitan nuestras fuerzas, al engrandecimiento de nuestra amada patria: España, y de nuestra querida roqueta: Mallorca». Al final de la presentació es fa una «salutación sincera y fervorosa a nuestras dignísimas Autoridades provinciales, municipales y escolares que con tanto celo y entusiasmo laboran en pro de nuestra isla» i també «a cuantas publicaciones similares se editan en nuestra isla y fuera de ella». Probablement el mestre no sabia aleshores que des que havia esclatat la guerra no hi havia cap altra publicació similar a *Renacer* dins el territori ocupat pels nacionals, cosa que va poder constatar en veure que no rebia cap intercanvi ni de Mallorca ni de fora de Mallorca.

⁴⁵ *Renacer*, núm. 2 (1 de febrer de 1937).

⁴⁶ *Renacer*, núm. 3 (1 de març de 1937). Crespí va ser inspector amb l'encàrrec especial de «dirigir todo lo que se refiera a Educación Física y demás aspectos de formación patriótica que el Movimiento nacional exige de la escuela primaria». Va ocupar aquest càrrec des del 26 d'octubre de 1936 fins a l'1 d'abril de 1937. Sobre aquest mestre i el quadern *Vida Rural* reproduït hectogràficament vegeu JAUME I CAMPANER, Miquel. «El mestre Pere Crespí Cànaves i l'escola de Sa Murtera (Manacor 1929-1934)», *Manacor. Fets i Protagonistes. vi Jornades d'Estudis Locals de Manacor celebrades el 21 i 22 de maig de 2010*. Manacor: Ajuntament de Manacor, 2011, p. 397-413.

Els tres números de *Renacer* consultats consten d'un total de 45 pàgines impreses que contenen 54 textos, tots en castellà, i 8 dibuixos a linòleum publicats anteriorment a *Despertar*. Només una tercera part dels textos estan signats per alumnes, dels quals mai no es diu l'edat, i que són els següents: Guillermo Bennassar Vich, Jaime Cañellas Serra, Jaime Creus Cañellas, Jaime Puigserver Cantallops (dos textos), Jaime Serra Cañellas, Jaime Serra Serra, Juan Durán Vila, Jorge Jaume Mulet, José Capellà Moyá (dos textos), Matías Roca Mut, Miguel Cañellas Juan, Miguel Mesquida Capellá (dos textos), Pedro Barceló Salvá, Rafael Jaume Mut i Sebastián Salom Serra.

La resta de textos, excepte la salutació de l'inspector Pere Crespi i del batle Mateu Zaforteza, van sortir segurament de la ploma de Teodor Terrés, encara que el mestre només va signar el conte *La diosa de las aguas* (núm. 1), el poema titulat *La fuente del parque* (núm. 2) i la faula *¿Cuál de los dos?* (núm. 3).

La majoria de textos dels alumnes són descripcions fredes i impersonals de diversos animals (la vaca, el peix, el conill, la papallona, el cargol), sobre productes elaborats per la mà humana (la sal, el carbó, la llana) o sobre artefactes (l'estufa, el vaixell, l'automòbil). Aquestes descripcions estan fetes a base de frases molt curtes com aquestes que un alumne va escriure sobre el pi:

El pino es un árbol.
 Produce piñas.
 Dentro de las piñas hay piñones.
 Los piñones son comestibles.
 Las hojas del pino son delgadas como agujas.
 El pino tiene un tronco.
 También tiene raíces.
 La sangre del pino se llama savia.

Com els textos publicats a *Despertar*, aquests també tenen tot l'aspecte de ser tasques escolars de copiat, dictat o resum d'una lectura. També són indubtablement exercicis escolars els tres «articles» que consisteixen en l'anàlisi morfològica de frases o, fins i tot, les dues cartes adreçades a ningú que es publicaren sota l'epígraf «ejercicio de redacción». Amb tot, aquestes cartes són el que més s'aproxima als textos lliures que Freinet volia que fossin l'eix de les activitats escolars. En una d'elles, l'alumne convida a un amic a visitar la base militar aèria de Son Sant Joan que era prop de sa Casa Blanca. Diu així:

Mi querido amigo:

Ahora que hace buen tiempo, te invito a que vengas el jueves por la tarde para ir juntos a hacer una excursión.

Iremos al campo de aviación.

Allí, un señor muy amigo de mi papá nos enseñará los aviones.

Los hay de caza y de bombardeo.

Los de caza son pequeños y ligeros.

Los de bombardeo son grandes y pesados.

También hay una avioneta pequeña.

No dejes de venir que pasaremos una buena tarde y aprenderemos muchas cosas.

Te envía un cariñoso abrazo tu buen amigo

Miguel Mesquida Capellá.⁴⁷

En l'altra carta un alumne conta que l'escola aprenien de memòria poesies.

Apreciado amigo:

Te voy a contar una de las lecciones que damos de memòria.

Aprendemos las poesías a trozos hasta que las sabemos completas.

Hemos dado ya muchísimas: «Monólogo de un niño», y también «Lo bueno y lo mejor», y también «El uno y el dos».

Lo que más nos ha gustado a todos ha sido «Monólogo de un niño» porque era del maestro D. Teodoro Terrés, y porque es la que más fácil nos fue de aprender.

Te abraza tu amigo

Jorge Jaume Mulet⁴⁸

Com a la revista de Can Pastilla, a *Renacer* hi ha una secció dedicada a passa-temps de tipus lingüístic i una secció de notícies on gairebé exclusivament s'informa amb poques línies de les visites anuals del mestre Antoni Salleras Oliver, delegat en funció inspectora del districte de Llevant, i de les aportacions econòmiques per al manteniment de la revista per part del mestre Antoni Vidal Pons i de la mestra de l'escola de nines de sa Casa Blanca, Francesca Vaquer Salleras. Aquestes poques i petites aportacions van ser les úniques respostes a la petició que s'inseria en cada número de la revista: «Lector amable: Nuestra publicación será totalmente gratuita. Supone, sin embargo, un crecido gasto mensual del que nos resulta muy difícil resarcirnos. A cambio del periódico que hoy te enviamos,

⁴⁷ *Renacer*, núm. 1 (1 de gener de 1937).

⁴⁸ *Renacer*, núm. 3 (1 de març de 1937).

y te seguiremos enviando mensualmente, te pedimos tan sólo un donativo en metálico, que nos ayude a cubrir las necesidades del mismo».

A cada número apareixia també la sol·licitud de col·laboració per a l'ampliació dels fons de llibres de la «biblioteca popular» de l'escola. Abans de la guerra, quan dirigien l'escola els mestres Francesc Rosselló Gil (1928-1933) i Pere Crespi Cànaves (1934-1935), aquesta biblioteca devia estar molt ben assortida ja que era una secció del Museu Pedagògic Provincial, del qual aquests dos mestres, que també varen assajar la tècnica Freinet, eren assidus col·laboradors.⁴⁹ Si el gener de 1937 Terrés podia escriure en veritat que la biblioteca «se compone de pocos volúmenes y la mayor parte están ya viejos y deteriorados» era perquè, com altres biblioteques escolars de Mallorca, havia estat expurgada complint ordres governamentals. La Junta de Defensa Nacional, en efecte, havia manat «hacer desaparecer» les obres «de carácter marxista o comunista» amb les quals el govern republicà «ha organizado bibliotecas ambulantes y de las que ha inundado las Escuelas, a costa del Tesoro público, constituyendo una labor funesta para la educación de la niñez».⁵⁰ L'arquebisbe de Mallorca es va apuntar tot d'una a aquesta campanya bàrbara de destrucció de llibres i va enviar als sacerdots de la diòcesi una circular en què els incitava a col·laborar amb aquesta «obra de saneamiento moral» que havien engegat els governs de Burgos i de Mallorca. La biblioteca de l'escola de nins de sa Casa Blanca ben bé podria ser aquella que esmentava l'arquebisbe Josep Miralles en aquesta circular:

En la escuela pública de una Parroquia de tan escaso vecindario que hasta hace poco fue Curato Rural, se han recogido, entre otros volúmenes de novelas de Víctor Hugo (puestas en el índice de libros prohibidos 1864), Tolstoy (también en el índice 1886), Andreiew, Cooper, Castello-Blanco, Barrie, Beecher, Dickens, Valera, Pardo Bazán, Miró, Pérez Galdós, Blasco Ibáñez

⁴⁹ JAUME, MIQUEL. «Els inicis de la recepció de Freinet a Mallorca... *op. cit.*, p. 103-121. Sobre les biblioteques populars «hijuelas y sucursales de la existente en el Museo Pedagógico» creades durant la Dictadura de Primo de Rivera en distints pobles de Mallorca i en barriades de Palma, vegeu «Creación de bibliotecas Populares costeadas por la diputación Provincial y Ayuntamiento de Palma», *El Magisterio Balear*, núm. 203 (15 d'octubre de 1928). p. 313-315. Probablement aquestes biblioteques sol·licitaren també, i potser reberen, llibres del Patronato de Misiones Pedagógicas.

⁵⁰ *Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España*, núm. 18 (8 de setembre de 1936). Per a una informació més àmplia, vegeu DIEGO PÉREZ, Carmen; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, Montserrat. «Gestión, dotación y expurgo de las bibliotecas escolares en España: 1869-1939», *Museos Pedagógicos. La memoria recuperada*. Osca: Gobierno de Aragón, Departamento de Educación, Cultura y Deporte / Museo Pedagógico de Aragón, 2008, p. 283-308. Sobre la depuració de les biblioteques a Mallorca, vegeu MASSOT i MUNTANER, Josep. *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 113.

y Baroja: el «Fausto» de Goethe, y poemas y otras poesías de Espronceda; volúmenes de variada índole, debidos a Ortega Gasset (José), Ganivet, Azorín, Swift, Costa, Altamira y Marañón (éste sobre asuntos sexuales); uno de Alberto Thomas, adaptado a España por el francmasón y calamitoso director general de primera enseñanza D. Rodolfo Llopis; el volumen de ésta «como se forma un pueblo (la Rusia que, yo he visto)» y otras obras pedagógicas del alma de la Institución Libre de Enseñanza D. Francisco Giner de los Ríos, y de Amor, Garde y otros, y de Dewey. Todos estos tomos, bien encuadernados, llevan el timbre de «Patronato de Misiones pedagógicas», y alguno de ellos otro timbre, en tinta morada, de «Lecturas para niños». Si esto ha sucedido en un pueblo con categoría de aldea, ¿qué acontecerá en toda la Isla, y qué en toda la Nación española? ¿Todo ello por obra de dirigentes para quienes toda sanción parece poca; y todo, como dice la citada Orden, «a costa del tesoro público y constituyendo una labor funesta para la educación de la niñez»!⁵¹

Una secció que no era a *Despertar* és la titulada «Biografías breves», en la qual van aparèixer semblances dels escriptors José Echegaray y Eizaguirre (núm. 1), José María Gabriel y Galán (núm. 2) i Benito Pérez Galdós (núm. 3). S'hi van inserir també, en canvi, els apartats a peu de pàgina on es reproduïen màximes morals o consignes que ara tenien un caire més conservador:

El lema de todo niño bien educado ha de ser siempre Obediencia (núm. 1)
Escucha siempre, niño, los consejos del anciano. Llevan todos un sello inconfundible que le imprime su experiencia (núm. 1).
El niño bien educado no replica ni refunfuña cuando se le reprende o corrige (núm. 1)
Amigos podrás tener muchos; pero que los sean verdaderos hallarás muy pocos (núm. 1)
Los tres amores del niño. Ama a Dios, autor de todo lo creado. Ama a su Patria, tierra sagrada que le vió nacer y les brinda seguro refugio en vida y en

⁵¹ «Circular sobre libros peligrosos» de dia 14 de desembre de 1936, reproduïda a *Memòria Civil*, núm. 42, col·leccionable del diari *Baleares* (19 d'octubre de 1986).

muerte. Ama a sus padres y maestros, que lo enseñan, educan para hacerle un hombre útil (núm. 2)

La humildad es la virtud que más adorna a las personas (núm. 2).

La oración fortalece el alma contra las tentaciones del demonio (núm. 2)

El niño necesita alimentos. El niño necesita vestidos. El niño necesita distracciones. Todas estas cosas se las proporcionan agradablemente sus padres a costa de muchos sudores y privaciones. Honremos y respetemos siempre a nuestros padres ya que tantos y tan grandes beneficios les debemos (núm. 2). Procura marchar toda tu vida por el recto camino del bien si ansias alcanzar la salvación de tu alma (núm. 3).

La oración es el arma más poderosa para ahuyentar y resistir las tentaciones del demonio (núm. 3)

Todo ciudadano leal y consciente de sus deberes obedece fielmente las órdenes dictadas por su legítimo Gobierno (núm. 3).

En aquest apartat hi havia el recordatori de les fites més destacades fins aleshores de la guerra a Mallorca: l'inici del «glorioso movimiento nacional» (19 de juliol de 1936), el desembarcament dels republicans a Mallorca (16 d'agost de 1936) i la «huida de los rojos que querían conquistar Mallorca» (4 de setembre de 1936).

6. LA DEPURACIÓ

La primera setmana de setembre de 1936 es va posar en marxa a Mallorca el mecanisme de la depuració del magisteri. El dia 1 una circular del Govern Civil disposava que «los maestros de esta isla comunicarán a la Jefatura de la Inspección su situación legal y patentizarán su entusiasta e incondicional adhesión al movimiento de salvación de España».⁵² Complint aquesta ordre l'inspector en cap, Joan Capó Valls de Padrinas, va enviar un formulari imprès en una fitxa de color crema que demanava als mestres que prometessin «libre y espontáneamente coadyuvar con todas sus fuerzas al movimiento de salvación de España» i els instava a declarar «No haber pertenecido a la Asociación de Trabajadores de la Enseñanza» i «No haber figurado en los partidos políticos del Frente Popular». Abaix, en lletra més petita, s'especificava que «Los Maestros cuyas circunstancias

⁵² *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* (3 de setembre de 1936).

no les permitan firmar la presente declaración pueden exponer al dorso lo que estimen conveniente». El mestre Terrés va signar la promesa i la declaració el dia 7 de setembre sense esmentar que durant un temps havia estat afiliat a Esquerra Republicana Balear i que havia estat sindicat a la Federació de Treballadors de l'Ensenyament. Va creure convenient, en canvi, incloure una declaració del P. Bartomeu Bordoy, antic professor seu al col·legi dels teatins de Palma, que deia: «Conozco al interesado desde niño, y no me consta háyase apartado de su educación esmeradamente cristiana. Siempre me ha parecido apolítico, y cumplidor de su alta misión».

Al mateix temps que l'inspector en cap feia arribar aquest formulari a tots els mestres, enviava una fitxa de color rosa als comandants de la Guàrdia Civil i una de color verd als batles dels municipis on el mestre havia exercit perquè l'informessin el més aviat possible de la seva «conducta profesional y particular».⁵³

El tribunal depurador que havia d'examinar les fitxes dels mestres es va constituir el dilluns 21 de setembre a la Comissaria General d'Ensenyança de Balears de la qual era secretari el mestre Pere Crespí Cànaves que, segons el seu testimoni, va ser qui va elegir personalment els components del tribunal: el tradicionalista Alfred Llompart Julià, el falangista Antoni Nicolau Muntaner i el militar Mateu Torres Bestard.⁵⁴ Aquest tribunal va considerar fidedignes la declaració del mestre i els informes favorables del batle i de la Guàrdia Civil de Palma, amb la qual cosa Terrés va poder començar el curs sense cap entrebanc a l'escola de nins de sa Casa Blanca. Ara bé; no devia estar gaire tranquil sabent que havia mentit en la seva declaració de dia 7 de setembre i sabent que companys seus, que havien pertangut a partits o sindicats alineats en el Front Popular, havien estat inhabilitats, empresonats o fins i tot assassinats, com l'inspector Ferran Leal Crespo.⁵⁵ Per apaivagar els seus temors es va decidir a lliurar al tribunal un escrit signat el dia 5 d'octubre on explicava perquè havia estat afiliat durant un temps a la Federació de Treballadors de l'Ensenyament, document que pel seu indubtable interès transcrivim íntegrament:

⁵³ SERRA BARCELÓ, Jaume. «Els tribunals depuradors del magisteri nacional a les Illes Balears», *Pissarra* (setembre-octubre 2004), p. 23-25; MIRÓ, Santiago. *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma: Lleonard Muntaner, 1998, p. 24-33.

⁵⁴ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* (19 de setembre de 1936). Mateu Torres aviat va ser substituït per José Francisco de Isasi González segons figura al BOP de 22 de setembre de 1936.

⁵⁵ CAPELLÀ, Llorenç. *Diccionari Vermell*. Mallorca: Editorial Moll, 1989, p. 94; NADAL, Antoni. «Fernando Leal», a: *Memòria civil*, núm. 48, col·lecció del diari *Baleares* (20 d'abril de 1986).

Sres. Miembros del Tribunal examinador de las fichas del Magisterio.
Ilmos. Sres.:

El que suscribe, D. Teodoro Terrés Lladó, Maestro Nacional de Ca'n Pastilla, tiene el honor de exponer a la consideración de este dignísimo Tribunal los siguientes datos, por si estima oportuno tenerlos en cuenta al examinar sus fichas:

En el año 1933, siendo yo Director de la Escuela Graduada de niños de Alaró, se desató contra mí, por mis ideas religiosas y derechistas, una campaña persecutoria que culminó con la aparición, en el periódico «El Obrero Balear», de dos artículos insultantes e insidiosos titulados «Con la escoba... y barriendo», artículos que acompaño por si estiman conveniente leerlos. Aun no satisfechos con ello se me amenazó con solicitar directamente de las Autoridades del Ministerio mi fulminante separación del Magisterio. Acudí al Sr. Leal, Inspector de 1ª enseñanza a cuya zona pertenecía la escuela, en demanda de protección y consejo y, lejos de ofrecerme ambas cosas, me recomendó tan sólo que este asunto lo resolviera yo directamente con las Autoridades locales.

Decidido entonces a poner fin a tal campaña difamatoria y a la murmuración que corría incesantemente de boca en boca, visité a las Autoridades Municipales para pedirles cesaran en su actitud y tras largo y tenaz forcejeo conseguí ver realizado mi deseo, pero a cambio de mi ofrecimiento de modificar totalmente mi conducta y de ingresar en un partido político de izquierdas o en la Federación de Trabajadores de la Enseñanza.

Tras larga meditación, y aunque ello repugnaba enormemente a mi conciencia cristiana, opté por esto último porque se me había manifestado que era una formación apolítica. Pronto me di cuenta de que ese apoliticismo era un mito y que se trataba sólo de una trampa hábilmente preparada para cazar incautos, y yo fui uno de ellos, mas ahora estaba ya preso en las terribles garras de la fiera y el retroceder significaba ponerme otra vez en manos de mis perseguidores y a perder en consecuencia mi carrera.

Con harto sentimiento figuré en dicha asociación hasta el mes de octubre de 1934, aproximadamente un año en total, pues en esta fecha, a causa de haber logrado mi traslado en concurso oficial a la Escuela de Ca'n Pastilla, completamente asqueado, me dí de baja voluntariamente en la misma.

Me complazco al propio tiempo en acompañar dos documentos probatorios de la que fue mi conducta pública y privada durante los siete años aproximadamente que ejercí el cargo en la villa de Alaró.

Dios guarde a V.V. muchos años.

Ca'n Pastilla (Palma) 5 de octubre de 1936.

Per reforçar la seva argumentació va adjuntar certificats del batle d'Alaró (Arnau Rosselló Bibiloni), del cap local de Falange (Pedro Simonet) i del pre-

sident de l'Associació Catòlica de Pares de Família (Miquel Rullan), també d'Alaró, que van declarar que la conducta del mestre havia estat sempre encomiable des del punt de vista moral, religiós i professional. Aquests dos darrers informadors, que devien ser amics de Terrés, donen fe que en les darreres eleccions de febrer havia votat a favor de la «Coalición de Derechas», és a dir, de la Confederación Española de Derechas Autónomas.

Un mes després que lliurés aquests informes, la Junta Técnica del Estado va publicar un decret que establia la creació de distintes comissions per dur a terme la depuració del personal docent de tots els nivells educatius.⁵⁶ D'acord amb aquest decret i amb altres ordres, circulars i instruccions de Burgos, es va constituir a Mallorca la Comissió Depuradora del Personal de Magisteri, CDPM d'ara endavant, el dia 18 de març de 1937 sota la presidència del professor Bartomeu Bosch Sansó, prevere i director de l'Institut de Segona Ensenyança Ramon Llull, de Palma.⁵⁷

Aquesta nova comissió va reiniciar tot el procés depurador donant el caràcter de provisionals a totes les actuacions anteriors.⁵⁸ Per començar, va demanar els informes reglamentaris al batle, al rector, a un pare de família ben reputat i a la Guàrdia Civil de les poblacions on el mestre havia exercit. Aquestes personalitats havien d'informar sobre la conducta professional, religiosa, social i particular del mestre, la seva eventual participació en societats secretes, les seves actuacions polítiques i, a més, havien de jutjar «si orientó su enseñanza o actuación profesional en el sentido disolvente que informan las agrupaciones de "Frente Popular" y Asociaciones secretas».

En el cas del nostre mestre els informes lliurats a principis de juliol van ser positius en tots els aspectes, exceptuant el que van dir el batle i el comandant de la Guàrdia Civil de Palma sobre la seva actuació a Can Pastilla. Els dos informants coincidien a qualificar la conducta professional com deficient dient un, el batle, que «deja mucho que desear», i l'altre, el comandant, que en aquest assumpte «es abandonado». El batle afirma que la seva conducta social és «algo incomprensible» i el comandant observa que «concorre a la iglesia desde que estalló el Glorioso Movimiento Nacional». Pel que fa a la seva actuació política, que els altres informes deien que era nul·la o dretana, el comandant de la Guàrdia Civil informa que va pertànyer a «Trabajadores

⁵⁶ Decret de 8 de novembre de 1936 publicat al *Boletín Oficial del Estado* (11 de novembre de 1936).

⁵⁷ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* (18 de març de 1937).

⁵⁸ MORENTE VALERO, FRANCISCO. *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del Magisterio Nacional (1936-1943)*. Valladolid: Ámbito Ediciones, 1997, p. 195.

de la Enseñanza» i que «simpatizaba con las izquierdas del Coll d'en Rebassa»; el batle és més explícit i diu que «perteneía a Izquierda Republicana y formaba parte de la Junta de dicho partido en el centro del Coll d'en Rebassa». Per reblar el clau, el batle Mateu Zaforteza, el mateix que havia enviat una salutació a *Renacer*, sentenciava: «Su enseñanza o actuación profesional la orientó en el sentido disolvente que informan las agrupaciones del Frente Popular y Asociaciones Secretas».

Atenent-se a aquests informes l'1 de desembre de 1937 la CDPM va decidir lliurar al mestre Terrés un plec de càrrecs amb les següents acusacions:

1º. Ser simpatizante del Frente Popular, perteneciendo a Izquierda Republicana y formando parte de la Junta de dicho partido en el Centro de Coll d'en Rebassa. Sus entusiasmos por el Frente Popular los patentizó no sólo en Coll d'en Rebassa y Can Pastilla, sino también en el nº 13 del periódico «Despertar», publicado por los niños de su Escuela.

2º. Haber estado afiliado a la Sociedad Balear de Trabajadores de la Enseñanza, constanding que si fue dado de baja en enero de 1935, fue debido a que no se aceptó su propuesta de unión de las dos Asociaciones de Maestros.

El mestre tenia deu dies per defensar-se per escrit d'aquests càrrecs. Ho va fer en cinc fulls mecanoscrits en espai simple que va enviar a la CDPM el dia 11 de desembre. D'entrada feia una proclamació de la seva profunda religiositat i estricta fidelitat a la doctrina de l'Església: «en ningún momento de mi vida me aparté de las enseñanzas de la Iglesia». A continuació, addueix que es va afiliar a Esquerra Republicana per evitar perdre la feina i no deixar en la misèria la seva família. «Para defender el sustento y el bienestar de mi esposa y de mis hijas, me vi obligado, no a claudicar de mi fe ni de mis creencias, que eso no lo hubiera hecho jamás aun a costa de perder la vida, sino a fingir un apartamiento de ellas que estaba muy lejos de sentir, y por lo tanto seguía practicando unas veces en Ca'n Pastilla y otras en la Iglesia de San Juan de Palma, los actos de culto propios de un buen cristiano, y al mismo tiempo seguía manteniendo estrechas relaciones con los elementos de derechas de Alaró... De no haber procedido de esta forma, hubiera podido sobrevenir el hecho cruel y despiadado de privárseme de mi condición de Maestro oficial, quedando por tanto cesante y sin esperanzas de hallar una nueva colocación, porque todas estaban reservadas para sus propios partidarios. Y si en tales circunstancias, desolado y hambriento, hubiera acudido a cualquiera de V.V. en demanda de protección económica para hacer frente a las más perentorias

necesidades de mi familia ¿me hubieran ayudado o socorrido? Me hubieran ofrecido tal vez un poco de comida un día, dos, tres a lo sumo, pero no me hubieran proporcionado un sueldo igual al que había perdido por defender valerosamente sus mismos ideales».

Teodor Terrés dóna la culpa en gran part a l'inspector Fernando Leal, assassinat pels falangistes l'agost de 1936, d'aquesta situació dilemàtica. Efectivament, relata que el mes de febrer de 1935 l'inspector va cursar visita oficial a l'escola de Can Pastilla i, encara que l'informe oficial no va ser desfavorable, al final de la visita el va reprovar oralment perquè utilitzava a classe el llibre *Lecturas de Oro* que «no había sido aprobado por el Consejo de Instrucción Pública». ⁵⁹ Segons la versió del mestre, l'inspector el va amenaçar subtilment dient-li «que el aislamiento en que vivía podría acarrearle graves consecuencias». Terrés no va fer gaire cas a aquest advertiment fins que, un any més tard, el dia de les eleccions generals, el 16 de febrer de 1936, va ser objecte de «manifestaciones hostiles» quan un cotxe d'Alaró el va anar a cercar a casa seva per anar a votar al poble on encara estava empadronat. ⁶⁰ Aquell dia va agafar una mica de por i va decidir fer cas de «la imposición amistosa» de Fernando Leal, el qual li havia indicat la conveniència d'afiliar-se a Esquerra Republicana «para ponerme a cubierto —esas fueron sus palabras— de ciertas acusaciones que a consecuencia de mi actuación religiosa habían hecho llegar a sus oídos sus mismos correligionarios». Així, el març de 1936 Terrés es va afiliar a la secció d'Esquerra Republicana del Coll d'en Rabassa simulant una conversió ideològica i, donat que la seva anterior tendència dretana era de domini públic, per donar més credibilitat a la seva nova opció política va acceptar sense titubeig un càrrec directiu a l'esmentada secció «considerando que de no hacerlo hubiera podido delatarme y hacerme reo de una nueva persecución».

Pel que fa al segon càrrec, haver estat afiliat a la Societat Balear de Treballadors de l'Ensenyament, la línia argumental de la defensa és molt similar. Després de citar el fragment de l'article d'*El Obrero Balear* en què un socialista d'Alaró l'acusava de conspirar contra la República, confessa:

Alguna razón tendría yo para obrar de esta forma y ella era ya una clara visión de que la marcha descendente que tomaba España, azotada por los

⁵⁹ SOLANA, Ezequiel. *Lecturas de oro: colección de ejemplos, fábulas e historietas morales para niños*. Madrid: El Magisterio Español, 1932 (38 ed.).

⁶⁰ El mestre vivia a la casa-habitació adossada a l'escola de Can Pastilla que aquell dia havia estat habilitada com a col·legi electoral. Les manifestacions hostils vingueren de «los curiosos desocupados que permanecían estacionados ante el Colegio, porque se dieron cuenta de que era un coche de las derechas».

furiosos vendavales de las hordas sin Dios que se apoderaron de ella el 14 de abril de 1931.

Y por eso, siguiendo los dictados de mi conciencia, no me hice sospechoso de conspirar, sino que conspiré con todas mis energías —si se puede llamar conspirar a ayudar a las derechas en sus operaciones pre-electorales— para encontrar el medio de derrocar el nuevo y podrido régimen que se había establecido en España [...].

Y por todo ello me vi burlado, escarnecido y ofendido muchas veces, sin que a pesar de ello, decayera el ánimo porque todo lo soportaba en defensa de mi Dios y de mi Patria.

Y cuando la campaña contra mí llegó a su período más álgido y acudí a la Inspección en demanda de ayuda y protección, no encontré más que unas palabras que quedaron grabadas en el fondo de mi alma, pronunciadas por el Inspector Sr. Leal y que venían a decir claramente: «Arréglese como pueda, porque no es de los nuestros».

Y fue entonces, cuando para cortar de raíz aquella persecución tuve que entregarme en manos de mis verdugos y perseguidores, los cuales, reconozco que fueron harto generosos conmigo al no exigirme otra cosa, para cesar en su obra, que el ingreso en un partido de izquierdas o en la Federación de Trabajadores de la Enseñanza.

Como mal menor, opté por ingresar en esta última porque era apolítica, según sus dirigentes, a pesar de tener su domicilio en la Casa del Pueblo de Palma.

La CDPM no va trobar convincents les raons que adduïa Terrés i va acordar per unanimitat proposar la sanció de «separación definitiva del servicio y baja en su escalafón», ja que considerà demostrats els càrrecs amb l'agregant de la falsedat en la declaració de dia 7 de setembre de 1936. El tribunal va tenir en compte també que el mestre havia faltat a la veritat quan en el plec de descàrrecs havia declarat que s'havia donat de baixa de la Societat Balear de Treballadors de l'Ensenyament perquè en una assemblea s'havia rebutjat el seu projecte de fusió amb l'Asociación Provincial del Magisteri.

Teodor Terrés no devia sospitar que, una vegada mort l'inspector Ferran Leal a qui donava la culpa de la seva adscripció política a un partit i a un sindicat d'esquerres, hi havia altres testimonis que podien desmentir la seva versió dels fets. La CDPM disposava, a més, dels documents confiscats a la Casa del Poble de Palma, entre els quals hi havia el llibre d'actes de la Sociedad Bale-

ar de Trabajadores de la Enseñanza on constava clarament que s'havia donat de baixa el dia 27 de gener de 1935, i no l'octubre de 1934 com afirmava el mestre, «por desear la unión de asociaciones». La comissió, amb el llibre d'actes a la vista, no va donar crèdit a l'afirmació que el projecte de fusió de les associacions fos una iniciativa de Terrés, i va interpretar que la petició de baixa no va ser per disconformitat ideològica.

La Comissió Superior Dictaminadora d'Expedients de Depuració va acceptar la proposta de sanció que havia fet la CDDPM.⁶¹ Teodor Terrés va exercir el seu dret a la revisió de l'expedient i el dia 23 de gener de 1941 va presentar la sol·licitud pertinent amb aportació de nous certificats que avalaven la seva conducta i actitud política i religiosa abans, durant i després de la Segona República encara amb més contundència que els informes dels anys anteriors. Hi ha certificats dels batles d'Alaró i de sa Pobla, dels jutges municipals d'Esporles i d'Alaró, del pare superior dels Germans Teatins de Palma, del rector i del vicari de la parròquia d'Alaró, del rector de la parròquia d'Esporles, del secretari provincial de les Organizaciones Juveniles de Falange Española Tradicionalista y de las JONS i un ampli informe del tinent coronel José Rojas Alemany, primer cap de la Comandància de la Guàrdia Civil de Balears. Tots confirmen amb escriu les declaracions anteriors de Terrés que es defineix com «un católico ferviente, un español amante de las tradiciones, cumplidor de sus deberes para con la Patria, apolítico y alejado en todo de los partidos disolventes que azotaron España durante los años de nefasta República».

L'escrit de defensa té la mateixa base argumental que els anteriors de dia 5 d'octubre de 1936 i de dia 11 de desembre de 1937 però té un estil de redacció més acurat i literàriament més atractiu. El bessó de la defensa continua sent el mateix, però aquesta vegada carrega encara més les culpes a l'inspector Ferran Leal «quien en repetidas visitas me increpó por la orientación católica que daba a mis pautas de estudio y, fue el mismo señor, quien me impuso por fin mi ingreso en Izquierda Republicana, bajo la misma meditada y cobarde coacción de la pérdida de mi carrera».

El Jutjat Superior de Revisions va tenir en consideració les raons de Terrés i els certificats aportats per fonamentar-les, i en lloc de la sanció de separació del servei i baixa en l'escalafó, va proposar una sanció inferior: «la suspensión de empleo y sueldo por dos años sirviéndole de abono el tiempo que ha estado sin ejercer, el traslado fuera de la provincia no pudiendo solicitar vacante

⁶¹ El dictamen està signat el dia 28 de maig de 1940. L'ordre ministerial és de 27 de juliol i no va aparèixer al BOP fins dia 21 de setembre de 1940.

durante cinco años y la inhabilitación para cargos directivos y de confianza». El dia 20 de desembre de 1944 Teodor Terrés va ser obligat a cessar del seu càrrec de mestre a l'escola nacional de nens de Campos, municipi del migjorn de Mallorca, i a traslladar-se fora de la província de les illes Balears, concretament al poble de Murla (Alacant). D'aquest poble, on va estar fins a dia 31 d'agost de 1949, va passar a una secció de l'escola graduada d'Ondara i, finalment, des de l'1 de setembre de 1960 a Sant Vicent del Raspeig (Alacant), on es va jubilar el dia 17 d'agost de 1967 després de 35 anys, 9 mesos i 29 dies de servei.

7. CONCLUSIONS

Teodor Terrés va tenir una bona formació inicial i un expedient molt brillant a les escoles de magisteri de Múrcia i Alacant. Va ser un mestre vocacional que en algun moment va dir als alumnes que l'únic que pretenia era que el seu aprenentatge fos agradable i útil perquè arribessin a ser ciutadans honrats, nobles i conscients, «fieles conocedores de todos sus derechos y conspicuos cumplidores de todas sus obligaciones».

Durant prop de 36 anys va treballar en dotze escoles, sis de Mallorca, tres de Múrcia i tres d'Alacant, totes situades en zones rurals o de barriades urbanes poc poblades. Les experiències de la impremta a l'escola van tenir lloc en tres de les escoles de Mallorca on va estar destinat i on va treballar en solitari ja sia perquè eren escoles unitàries, com la de Can Pastilla i la de sa Casa Blanca, o bé perquè no va trobar la col·laboració d'altres mestres, com a l'escola graduada d'Alaró.

No hi ha cap col·lecció completa de les tres revistes que Terrés va promoure i, per tant, sense cap més informació complementària, seria temerari treure conclusions sobre la major o menor fidelitat a la pedagogia de Freinet. Considerant els quaderns consultats sembla que algunes característiques no concorden amb aquesta pedagogia: més de la meitat dels textos no eren escrits per alumnes, hi ha molts pocs textos lliures, no consta l'existència d'un equip d'alumnes que gestioni la revista o que utilitzi la impremta, hi falten referències a passeigs escolars o excursions, no hi ha descripcions de la vida del poble o de la barriada, de les festes, els costums o les activitats laborals. Algunes consignes publicades a *Despertar*, com aquelles que aconsellen parlar poc per

no equivocar-se («Piensa que quien mucho habla mucho yerra») o ser prudent en totes les empreses («Considera que es antes de empezar una obra que se ha de recapacitar concienzudamente hacerla o no hacerla»), són a les antípodes del tempteig experimental que Freinet propugnava com a motor dels mètodes naturals d'aprenentatge. La ideologia de Terrés, que probablement no va influir tant com creien els seus adversaris polítics en l'orientació de la seva pràctica docent, va ser abans, durant i després de la República, molt propera al catolicisme conservador, com informaren els joves socialistes d'Alaró o certificaren mitja dotzena de sacerdots que donaren fe de la seva religiositat. L'adscripció a la Societat Balear de Treballadors de l'Ensenyament i l'afiliació a Esquerra Republicana Balear van ser actes purament nominals i genuïnament hipòcrites forçats, segons confessió de Terrés, per la coacció de l'inspector Ferran Leal Crespo, cruelment assassinat l'estiu de 1936 i que, per tant, no podia ni confirmar ni desmentir aquesta actuació. Sobre aquesta qüestió, que cal situar en el context d'un procés de depuració molt complicat i no del tot conegut, és difícil esbrinar fins a quin punt les declaracions de Teodor Terrés eren el fruit amarg de la por o la sincera reivindicació de la veritat.